

INTELECTUALITATE. VALORI ȘI PRACTICI SOCIALE

Simona Rașev

Prezentul studiu dorește să pună în discuție câteva observații și concluzii cu caracter de generalitate ce s-au desprins dintr-o cercetare* mai amplă realizată în perioada 1982—1984 în cadrul unor întreprinderi industriale și instituții de cercetare și învățământ din București și câteva județe ale țării. Folosind o gamă largă de modalități de recoltare a datelor, în care un accent deosebit s-a pus pe metodele calitative de investigație, am reușit — credem — să sesizăm o serie de probleme actuale de mare importanță în ceea ce privește dezvoltarea pregătirii socio-profesionale a intelectualității în etapa actuală.

Calitatea pregătirii intelectualității se exprimă în activitatea sa practică, în participarea sa la dezvoltarea științei și a creației artistice, la perfecționarea activității de producție, la sporirea eficienței învățământului etc. Din numeroasele discuții purtate cu o serie de specialiști și cadre de conducere, din răspunsurile primite la un chestionar legat de orientările valorice ale oamenilor, precum și din observațiile noastre personale, a reieșit necesitatea acordării unei atenții sporite laturii valorico-normative a pregătirii socio-profesionale, îmbinării armonioase a sistemului de cunoștințe și deprinderi cu cel de orientare valorică și acțiune.

Adesea, atât în dezbateri teoretice cit și în practică, pregătirea socio-profesională a fost tratată dintr-o perspectivă limitată, unilaterală, avându-se în vedere în mai mică măsură cerința formării și dezvoltării aspirațiilor și motivațiilor în muncă, a spiritului de responsabilitate și atașament față de muncă, înțelegerea semnificației sociale a activității etc., aspecte majore ale sistemului de valori implicat în activitatea desfășurată de diferitele subgrupuri profesionale. De fapt, aceste probleme au fost puternic reliefate în documentele și orientările de partid. Tovarășul Nicolae Ceaușescu sublinia următoarele: „Acordând atenția necesară pregătirii profesionale, tehnice și economice, doresc să atrag atenția asupra unor manifestări de tehnicism, care reprezintă un mare pericol pentru un partid revoluționar. Vreau să flu bine înțeles, tovarăși: trebuie să aplicăm cu fermitate măsurile stabilite privind ridicarea continuă a cunoștințelor profesionale, tehnice, economice, a cunoștințelor științifice, pentru însușirea calităților de conducere a societății noastre socialiste. Ridicarea cunoștințelor profesionale, tehnice și științifice constituie, fără îndoială, o cerință de însemnătate deosebită pentru membrii de partid și mai ales pentru activiștii și cadrele de partid și de stat. În același timp este însă necesar să dezvoltăm și mai puternic spiritul revoluționar de luptă, să înarmăm comuniștii, activul și cadrele cu știința revoluționară, materialist-dialectică”¹.

Epoca noastră este, așa cum a fost ea caracterizată de mulți autori, nu numai epoca marilor transformări dar și a marilor alternative, care implică prin urmare mari opțiuni (fie acestea politice, economice, militare etc.) ceea ce determină asumarea unor mari responsabilități cu privire la evaluarea globală a consecințelor alternativei acceptate.

Știința contemporană a ajuns la un asemenea nivel de dezvoltare încât, pe lângă cuceririle sale din diferite domenii particulare de cercetare, devine fundamentală și orientarea de valoare a rezultatelor științei. Așadar, dezvoltarea științei și tehnologiilor, întregul proces al cunoașterii, producerea, stocarea și difuzarea informației, se transformă dintr-o problemă strict științifică, depășind granițele mecanismelor intime ale dezvoltării fiecărui domeniu particular, într-o problemă socială; cu alte cuvinte asistăm la un proces prin care știința încetează

* Ne referim la o investigație privind rolul și locul intelectualității în actuala etapă de dezvoltare a țării noastre, cercetare realizată de un colectiv al Centrului de Cercetări Sociologice, alcătuit din Oscar Hoffman (coordonator), Simona Rașev, Dolna Dragomirescu, Dinu Tenovici.

¹ Nicolae Ceaușescu, *Cuvintare la Consfătuirea de lucru pe problemele muncii organizatorice și politico-educative*, din 2—3 august, 1983, București, Edit. politică, 1983, p. 16.

de a mai reprezenta doar o preocupare „în sine” a unui grup restrâns de oameni de știință, devenind astfel un domeniu cu multiple și foarte complexe implicații la nivelul întregului mecanism social. „Știința nu este doar o activitate profesională, ea este în primul rând un model cultural”².

Considerată de mulți autori drept una din trăsăturile fundamentale ale epocii contemporane, dezvoltarea fără precedent a științei („creșterea exponențială a științei” cum o numește Daniel Bell)³ reprezintă incontestabil o caracteristică definitorie a lumii de azi. Chiar atunci când analizează în mod critic unele fenomene de criză apărute în orientarea diverselor discipline, unii autori recunosc totuși în dezvoltarea științei o dominantă a epocii noastre. „Nu există astăzi nici o perspectivă pentru o alternativă la știință ca forță a dezvoltării”⁴ se arată într-un studiu referitor la viitorul dezvoltării științei.

În condițiile actualei dezvoltări a științei și tehnologiilor și a revoluționării mijloacelor de stocare și difuzare în masă a informațiilor, se creează posibilitatea largirii orizontului de cunoaștere (și ca urmare și de acțiune) a omului, de creștere a gradului de democratizare a informației și a gradului ei de accesibilitate pentru categorii din ce în ce mai largi. Există însă și reversul medaliei: dezvoltarea științei și perfecționarea mijloacelor de difuzare a informației riscă să conducă la un moment dat și în anumite condiții la imposibilitatea asimilării și utilizării eficiente a acestei informații în procesul practicii sociale. Această situație se concretizează în ceea ce am putea numi „paradoxul informațional” și care se constituie ca una dintre formele de manifestare la nivelul practicii sociale a tendințelor de dezvoltare a științei*.

Într-o epocă dominată așadar de dezvoltarea științei, de imensa creștere a volumului cunoașterii, procesul de formare a specialiștilor căpătă o importanță deosebită, constituind un domeniu de afirmare a unei maxime responsabilități sociale. Asigurarea, pe de-o parte, a continuității în procesul cunoașterii (științifice) și, pe de altă parte, asigurarea condițiilor necesare progresului cunoașterii, dezvoltării sale pe trepte superioare, depind în mare măsură de mecanismele și sistemele instituționale prin care societatea își pregătește cadrele de specialiști ținând cont de cerințele imediate dar deopotrivă și de cele viitoare.

Așa după cum reiese din documentele celui de al XIII-lea Congres al Partidului Comunist Român, documente de o excepțională însemnătate teoretică și practică, în cincinalul 1986 — 1990 România va intra într-o nouă fază superioară, a progresului său economico-social. Această nouă etapă de dezvoltare se va caracteriza printr-un proces de creștere a calității în toate domeniile de activitate și în același timp va fi marcată de sporirea rolului științei și tehnologiilor în toate sectoarele vieții economico-sociale. Pe această linie, învățămîntului îi revin sarcini de o deosebită însemnătate pentru formarea unor cadre de specialiști bine pregătiți profesional pentru toate sectoarele de activitate.

În acest sens, în Raportul Comitetului Central prezentat de tovarășul Nicolae Ceaușescu la al XIII-lea Congres al P.C.R. se arată că: „Ridicarea pregătirii profesionale și tehnice a nivelului general de cultură și cunoștințe științifice al întregii populații va reprezenta un factor calitativ de importanță deosebită în formarea omului nou — constructor conștient al socialismului și comunismului — în asigurarea participării active a tuturor cetățenilor patriei noastre la înfăptuirea celei mai drepte societăți din lume, în afirmarea personalității umane, la împletirea armonioasă a intereselor personale cu cerințele generale ale societății”⁵.

Vom încerca în cele ce urmează să prezentăm câteva probleme legate de formarea socio-profesională a intelectualilor în țara noastră, îndocobi acelora din domeniul tehnic și economic; această încercare constituindu-se nu dintr-o perspectivă pedagogică sau de sociologie a educației, ci dintr-una mai generală, a culturii. Precizăm totodată că ne bazăm în tratarea acestor aspecte pe unele concluzii (câteva din ele parțiale) desprinse dintr-o cercetare realizată în anul 1983, cercetare care folosește, în cea mai mare parte, studii calitative, un mare număr

² Alain Touraine, *Producție, adaptare, reproducție*, în vol. *Sociologia educației și învățămîntului*, București, Edit. didactică și pedagogică, 1977, p. 74.

³ Alături de „creșterea exponențială a științei”, D. Bell arată în *The Post-Industrial Society* că societatea va fi dominată în viitor de „creșterea tehnologiei intelectuale” și de „creșterea activităților intelectuale”.

⁴ Wolf Lepenies, *The Critique of Learning and Science and the Crisis of Orientation*, în „Social Science Information”, vol. 19, nr. 1, 1980, p. 2.

* Subiectul reprezintă o parte a unor preocupări mai generale ale colectivului menționat la începutul acestui studiu.

⁵ Nicolae Ceaușescu, *Raport la cel de al XIII-lea Congres al Partidului Comunist Român*, București, Edit. politică, 1984, p. 36—37.

de observații, discuții cu cercetători, ingineri, oameni de știință, cadre de conducere din institute de cercetare și proiectare, din unități de cercetare și învățământ din București și Iași. În cercetare s-a utilizat de asemenea un chestionar cuprinzând în mare parte întrebări deschise, ceea ce credem că ne-a dat posibilitatea unei analize interesante a opiniilor celor investigați.

Una dintre cele mai importante dimensiuni ale procesului formării socio-profesionale a intelectualilor credem că este cea a valorilor în spiritul cărora se desfășoară întreg acest proces. Aceasta pentru că într-o perioadă istorică cum este cea pe care omnicare o traversează astăzi, rolul valorilor devine esențial în planul practicii sociale. Pe de altă parte, revoluția tehnico-științifică, introducerea pe scară largă a automatizării și cibernetizării au determinat și ele considerabile mutații în planul valorilor. „La fel de evident ne apare rolul nou al valorilor în societate dacă avem în vedere faptul că, în perspectivă antropologică, mașinismul a preluat atribuțiile mușchilor omului, cibernetizarea pe cele logice de rutină, iar bionizarea va prelua elaborarea unor programe optime, având în vedere anumite condiții date. Pe scama omului rămâne în acest caz mai ales stabilirea scopurilor producției, care ține în mod esențial tot de valori. Dacă omul este pregătit sau nu pentru a domina prin valori superioare dezvoltarea relativ automată a științei și tehnicii devine astfel o problemă de bază a evoluției umanității”⁷. Formarea personalității umane, procesul instructiv-educativ, configurația idealurilor, năzuințelor, aspirațiilor sunt puse tot mai mult sub semnul valorilor; dezvoltarea științei și apropierea ei de producția bunurilor materiale este și ea tot mai pusă în legătură cu valorile societății. Or, nivelul practicii sociale, valorile sînt acelea care fac posibilă integrarea socială a indivizilor, orientîndu-le întreaga activitate.

Valorile orientează întreaga practică socială, dar pe fondul unor realități sociale similare, ele pot determina manifestări sau atitudini diferite. Pe de altă parte, un anumit nivel de dezvoltare a științei și tehnologiilor este caracteristic unor țări cu sisteme sociale diferite; or, tocmai la nivelul valorilor intervin diferențieri între sisteme sociale diferite. „De fapt — scrie P. H. Ch. Lauwe — automatizarea este un mijloc care nu poate fi eficace decît în serviciul unui țel. Odată în plus se pune problema de a ști dacă tehnica va orienta viața oamenilor, inclusiv modul de a gândi și ierarhia valorilor sau dacă tehnica va fi utilizată de oameni pentru a le permite să-și realizeze aspirațiile”⁸.

Coordonata axiologică este aceea care particulează și formarea socio-profesională a unui intelectual; în acest context, raportarea permanentă a pregătirii la valori precum și închegarea unui tot unitar care să cuprindă pe lângă pregătirea profesională propriu-zisă și formarea pentru participare, pregătirea socială în general, constituie, credem, coordonatele principale ale formării intelectualilor. Studierea formării intelectualilor din perspectiva culturii, a raportării pregătirii acestora ca specialiști (dar și ca membri ai unei societăți socialiste în plină dezvoltare) la sistemul de valori, ne oferă posibilitatea unei analize mai profunde de însăși funcționalității intelectualității ca grup social, a dinamicii structurii sale interne precum și a rolului său în structura de clasă a societății noastre în etapa actuală. În ceea ce privește sistemul de învățământ, ca principal sistem instituționalizat prin care se realizează formarea socio-profesională a intelectualilor, acesta devine în condițiile trecerii științei din domeniul muncii sociale generale în domeniul muncii productive, un factor de o deosebită importanță în domeniul producției nemijlocite: el încetează de a mai fi în exclusivitate un domeniu al producerii de valori spirituale, mai ales în contextul integrării sale cu producția și activitatea de cercetare. În analiza raporturilor ce se stabilesc între strategiile dezvoltării sociale și cele proprii sistemului de învățământ (ce se caracterizează printr-o relativă autonomie în cadrul sistemului social global), trebuie avut în vedere rolul activ al învățămîntului în raport cu dezvoltarea socială în ansamblu, în sensul că învățămîntului nu-i revine doar datoria de a forma forța de muncă necesară societății la un moment dat, ci și de a devansa această cerință socială, corînd-o cu o pregătire de perspectivă. Pe de altă parte, formarea tipului socialist de personalitate, pregătirea pentru participare, pregătirea socială în general, se constituie alături de pregătirea profesională propriu-zisă în tot atîtea direcții în care învățămîntul se poate acorda la strategiile dezvoltării sociale de ansamblu.

Studiul, pe care l-am realizat în unități de producție și cercetare, ne-a relevat unele aspecte privind tocmai modul în care subiecții investigați se raportează nu numai la valorile care guvernează propriul lor domeniu de activitate, ci și la valorile generale ale societății. Astfel, la întrebarea „Ce credeți că ar caracteriza în principal activitatea profesională a unui intelectual din țara noastră?”, răspunsurile pe care le-am primit s-ar putea grupa în două categorii: a. unele

⁷ Nicolae Radu, Ing. Petre Radu, *Spre o tehnologie a educației*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1983, p. 10.

⁸ P. H. Chombart de Lauwe, *Cultura și puterea*, București, Edit. politică, 1982, p. 41.

se referă mai direct la caracteristicile activității unui intelectual, la trăsăturile muncii sale, de exemplu: „studiu continuu”, „competență profesională”, „munca de cercetare”, „cercetarea științifică concretă și aplicarea practică a cunoștințelor”, „îmbogățirea permanentă a nivelului de pregătire”, „munca de concepție legată de practică” etc. și b. răspunsuri care prin conținutul lor dovedesc abordarea unui orizont problematic mai larg ce depășește domeniul caracteristicilor muncii (legate nemijlocit de locul de muncă) punind în lumină opțiunea pentru valori mai generale ale societății și un puternic simț al responsabilității sociale. Vom da și aici câteva exemple ce ni s-au părut relevante: „conștiința responsabilității și încrederii cu care îl investește societatea”, „posibilități largi de cunoaștere și afirmare a valorilor”, „introducerea noului în toate domeniile de activitate”, „responsabilitatea și capacitatea de decizie” etc.

În domeniul învățămîntului, adoptarea unor strategii, care să orienteze structurile și dinamica acestui sistem, se corelează în plan mai general cu strategiile dezvoltării de ansamblu ce caracterizează etapa actuală cît și cele de perspectivă în țara noastră. Așa cum reiese atît din opiniile subiecților investigați cu ajutorul chestionarului, cît și mai ales din discuțiile purtate, în ceea ce privește relațiile ce se stabilesc între progresul științei și evoluția procesului de pregătire a specialiștilor, putem spune că s-au conturat în mare trei direcții și anume: a. prima relevind aspecte mai concrete ale relației învățămînt-progres în știință, în sensul evidențierii directe mai cu seamă a avantajelor de care ar putea beneficia în viitor procesul de formare a specialiștilor pe linia modernizării mijloacelor de instruire, de exemplu: „progresul științei ar putea scurta și simplifica procesul de pregătire a specialiștilor și ar duce la creșterea calității pregătirii”, „dezvoltarea instruirii asistate de calculator”, „utilizarea calculatoarelor în procesul de învățămînt” etc.; b. o a doua direcție ar fi aceea a sesizării necesității modernizării și diversificării informării și documentării; astfel, în opinia multor subiecți, progresul înseamnă și „o informare rapidă cu mijloace moderne”, „creșterea vitezelor schimbului de informație de specialitate”, „diversificarea formelor de documentare” etc.; e. o a treia direcție se concentrează pe o deschidere mai largă asupra progresului și pregătirii specialiștilor, accentuind în mod deosebit asupra responsabilităților ce revin intelectualilor. Dăm și aici câteva exemple de răspunsuri; astfel, progresul științei va influența pregătirea specialiștilor în următoarele sensuri: „creșterea angajării”, „creșterea nivelului competenței”, „creșterea responsabilității” etc.

Una din dimensiunile de mare însemnătate ce caracterizează procesul de formare a specialiștilor o constituie, așa cum reiese din cercetarea pe care am realizat-o pregătirea pentru participare, formarea unei atitudini angajate, responsabile, în concordanță cu sensurile majore ale dezvoltării economice și sociale ale țării noastre, cu sistemul de valori și norme propriu actualei etape, cu democrația socialistă. În acest sens „participativitatea socială trebuie să constituie o perspectivă esențială a renovării și perfecționării învățămîntului și a acțiunii educaționale în sensul întăririi funcțiilor sociale ale învățămîntului, ale promovării valorilor politice ale democrației și responsabilității sociale, al unor modele de gândire și de acțiune cu caracter participativ, al formării unui om care să dispună nu numai de competență profesională și de randamente superioare în producție, ci să fie, în mod deosebit, posesorul unei conștiințe a angajării sociale în slujba idealurilor de progres și de echitate...”⁹. Realizarea unei autentice participări presupune, pe de-o parte, existența unui cadru instituțional adecvat (ca expresie a democrației socialiste) care să constituie suportul, baza reală a participării, iar, pe de altă parte, educația pentru participare, în spiritul angajării responsabile, o educație care să aibă ca principal obiectiv formarea unei conștiințe a participării. Competența profesională, participarea responsabilă, gradul înalt al conștiinței angajării sale, fac din intelectualitatea românească o puternică forță socială, care alături de clasa muncitoare și țărănimie contribuie în mod hotărît la progresul general al societății noastre. La plenara largită a C.C. al P.C.R. din iunie 1982, tovarășul Nicolae Ceaușescu arăta că: „Datorită creșterii puternice a forțelor de producție, progresului științei, învățămîntului, culturii, o remarcabilă dezvoltare a cunoscut intelectualitatea, îndeosebi intelectualitatea tehnică. Merită subliniat faptul că astăzi intelectualitatea reprezintă a treia forță socială a societății românești și ocupă un rol de importanță deosebită în întreaga activitate de producție materială și creație spirituală”¹⁰.

În încheiere, dorim să subliniem faptul că atît creșterea calitativă a nivelului și complexității tehnologiilor, cît și cerințele crescînde de participare, au drept consecință creșterea rolului dimensiunii valorice în pregătirea socio-profesională a intelectualilor, ca element de valorizare a experienței și deprinderilor de muncă și de activizare pe multiple planuri a întregului potențial informativ.

⁹ Ion Drăgan, *Educație și participare*, în vol. *Învățămînt, cercetare, producție* (Coordonator: Lazăr Vlăsceanu), București, Edit. didactică și pedagogică, 1981, p. 44.

¹⁰ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la Plenara largită a C.C. al P.C.R. din 1-2 iunie 1982*.